

Vajdičová Tetiana

Lexikálna identita a kultúrne markery v románe Andrija Ľubky *Karbid* a v jeho slovenskom preklade: pokus o lingvistické porovnanie

1. Úvod

Otázky lexikálnej totožnosti a kultúrnych markerov sú v súčasnej lingvistike prvoradé, keďže jazyk sa dnes vníma nielen ako prostriedok komunikácie, ale aj ako nástroj reprezentácie národnej, regionálnej, sociálnej a osobnej identity. V 21. storočí – ako presviedča R. Poliščuk – globalizačné procesy „výrazne vyostřili problém národnej a kultúrnej identity. Národno-kultúrna identita je sebadefinovanie osoby v kontexte národnej kultúry, uvedomenie si vlastnej príslušnosti k určitému systému hodnôt, k istému svetonázoru. Svojrásnosť svetonázoru každého národa, podmienená prvotnými psychoemocionálnymi väzbami („duch národa“), sa stelesňuje v jazyku. V jazyku sa uchováva genetická pamäť národa, jeho tradície, rituály, vzory správania atď. Jazyk existuje vo vedomí členov spoločnosti, realizuje sa v procesoch reči a „konzervuje sa“ vo výsledkoch tejto reči (v povedanom, napísanom)“ (Poliščuk, 2018, s. 740). Identita sa najvýraznejšie prejavuje na úrovni lexiky, spojenej s kultúrnou skúsenosťou jazykového spoločenstva. Môže ísť o dialektizmy, hovorové prvky, etnografizmy či autorské neologizmy – slová označujúce každodennosť, tradície, národné dejiny alebo sociálne javy, ktoré vytvárajú rozpoznateľné sémantické pozadie, nemôže reprodukovať bez kultúrneho kontextu.

Pomocou kultúrnych markerov (jazykových jednotiek, ktoré poukazujú na geografické alebo sociálno-kultúrne prostredie hovoriaceho) sa formuje jazykový obraz sveta v umeleckej literatúre – lingvokultúrny rámec textu ako koncentrovaný prejav národného myslenia, sociálnej skúsenosti a individuálneho štýlu autora. Umelecký text je ideálnou ilustráciou toho, ako lexika formuje obraz

kultúry, a jeho preklad – úspešným, alebo aj menej úspešným, pokusom o reprezentáciu kultúrnych kódov originálu.

V tomto výskume porovnávame originál a preklad umeleckého diela Andrija Ľubky, aby sme odhalili mechanizmy medzijazykového a medzikultúrneho sprostredkovania a zistili, ako preklad zachováva, modifikuje či vynecháva kľúčové identifikačné prvky, z ktorých sa skladá kultúrna špecifickosť analyzovaného textu.

Metodologickým základom našej práce sa stali štúdie medzinárodných aj domácich jazykovedcov E. Andreouli, X. Chryssochou, O. Serbenskej, N. Macjuk, V. Mychajlenka, L. Macko, I. Farion, Ja. Bileňkého a ďalších. Úplne akceptujeme s názorom O. Nikolajenko že „problém kultúrno-národnej identity patrí medzi najviac skúmané a diskutované témy v súčasných humanitných výskumoch rozoberá sa vo filozofii, psychológii, sociológii, politológii, kulturológii... Skúmanie kultúrno-národnej identity cez prizmu umeleckej problematiky je podmienené tým že umenie vždy ostro reaguje na stav spoločenských vzťahov, odhaľujúc svoje diagnostické a terapeutické funkcie, keďže má bezprostredný vzťah ku kultúrnemu podložíu spoločenského bytia jednotlivcov. Kulturologická analýza danej problematiky má za cieľ odhaliť spôsob vzťahu umenia, konkrétne literatúry, k spoločnosti a jej identite v dnešnej Ukrajine“ (Nikolajenko, 2013, s. 61).

Pri analýze románu Andrija Ľubku *Karbid* a jeho slovenského prekladu sme využili súbor metód, ktoré umožnili komplexne rozpracovať lingvistickú a kultúrnu špecifickosť originálneho textu a identifikovať osobitosti jej reprodukcie v inojazyčnej verzii. Základom výskumu sa stal opisný metód, ktorý umožnil zaznamenať a systematizovať jazykové jednotky s lokálnym a národno-kultúrnym zafarbením (dialektizmy, hovorová lexika, každodenné výrazy, interlingvizmy, neologizmy a pod.). Na určenie korešpondencií medzi originálom a prekladom bol použitý komparatívny analytický metód, ktorý umožnil zhodnotiť adekvátnosť prenosu zakarpatskej jazykovej identity do slovenčiny. Kontextovo-interpretatívny metód umožnil preskúmať použitie jazykových jednotiek v *Karbide*, identifikovať ich funkcie a štylistickú záťaž. Uplatnenie kognitívno-diskurzívneho prístupu umožnilo analyzovať jazykový obraz sveta reprezentovaný v románe a sledovať mechanizmy jeho zachovania alebo transformácie v procese prekladu. Na hlbšie pochopenie autorových štylistických prostriedkov a osobitosti jazykovej hry bol využitý štylistický rozbor. Napokon, kulturologická metóda pomohla preskúmať, akým spôsobom národno-kultúrne markery fungujú v texte a do akej miery sú reprodukované v prekladovej verzii. Aplikácia tohto komplexu metód zabezpečila viacúrovňovú analýzu jazykovej identity ako súčasti naratívnej štruktúry diela.

Cieľom nášho výskumu je určiť kultúrne markery a osobitosti lexikálnej identity v románe Andrija Ľubku *Karbid*, analyzovať stratégie ich reprodukcie v slovenskom preklade a odhaliť zákonitosti transformácie lingvokultúrnych prvkov v medzijazykovom prenose. **Objektom** výskumu je umelecký text románu a jeho

slovenský preklad ako nositelia národno-jazykovej identity. **Predmetom** výskumu sú lingválne prostriedky vyjadrenia regionálnej identity (dialektizmy, hovorová lexika, slang, interlingválne prvky, neologizmy a pod.) a spôsoby ich prekladateľskej reprodukcie v slovenskej verzii diela.

Aktuálnosť výskumu je podmienená rastúcim záujmom súčasnej humanitnej vedy o problematiku zachovania národnej identity v podmienkach globalizovaného medzikultúrneho priestoru, ako aj otázkami reprodukcie jazykovo-kultúrnej špecifickosti regiónov v preklade. Román Andrija Ľubky *Karbid* je jedinečným príkladom umeleckého textu, v ktorom zakarpatská jazyková identita vystupuje nielen ako prvok autorského štýlu, ale aj ako marker kultúrnej príslušnosti postáv, nositeľ historickej pamäti a sociálnej skúsenosti regiónu. V tejto súvislosti analýza slovenského prekladu diela umožňuje odhaliť, do akej miery a presnosti sa prenáša mnohozvučnosť originálneho textu, a zistiť, ako v ňom fungujú dialektizmy, interlingvizmy, neologizmy a ďalšie jazykové prostriedky, ktoré formujú jazykový obraz sveta.

2. Hlavná časť výskumu

Andrij Ľubka patrí medzi najvýraznejších predstaviteľov súčasnej ukrajinskej literatúry, v ktorej sa spája hlboký intelektualizmus, irónia a silná lingvokultúrna energia. Jeho román *Karbid*, ktorý uzrel svetlo sveta v roku 2015, si získal čitateľské uznanie a už má niekoľko prekladov – vrátane slovenského, o ktorom budeme hovoriť v priebehu nášho výskumu. V diele sa realizuje regionálna lexikálna identita, úzko spätá s ukrajinsko-zakarpatským pohraničím, ktoré sa historicky formovalo ako mnohonárodný priestor s intenzívnym kultúrnym, jazykovým a politickým miešaním. Nie je náhodou, že hlavný hrdina vo svojej fenomenálnej reči vyhlasuje: „Vážení páni,“ obrátil sa Tis k svojim poslucháčom a starosta po tejto oficiálny výraz tváre a nalial. Všetci vyplili a učiteľ prešiel k podstate veci: „Sme tu, lebo sme Medved'ania, teda Medved'ovčania. Osud nám doprial možnosť žiť v najzápadnejšom kúte našej vlasti, na malebnej Striebornej zemi, na Zakarpatsku – v kraji nádherných ľudí a čarovnej prírody. Práve na našom teritóriu sa stretáva množstvo kultúr: ukrajinská, maďarská, rumunská, slovenská, židovská, rómska, poľská, alkoholická. Práve tu sa Východ stretá so Západom, takže práve tu je centrum. Centrum Európy bolo v každom prípade vždy na Zakarpatsku. Niekoľkokrát sa ho snažili predať, ale my napriek všetkému vieme, že je práve tu. Svoju ideu som čerpal zo slávnych dejín Kyjevskej Rusi“ (Ľubka, 2023, s. 69).

Na pozadí takto špecifického pohraničného / stredového rozmeru sa rozvíja satirický dej – učiteľ dejepisu Tis sníva o vykopaní tunela z Ukrajiny do Európskej únie, ktorý má v čitateľskej predstavivosti symbolizovať zložitú integráciu ukrajinskej identity do európskeho kultúrneho priestoru. Hlavný hrdina, a teda aj autor, si jasne uvedomuje príčiny, prečo sa naša krajina ešte stále nachádza na

začiatku tohto procesu, a nie uprostred jeho realizácie: „Ukrajina bola od vekov časťou Európy. Sme európsky národ, ale z neznámych dôvodov oddelený od Európy hranicami. Takže moja myšlienka a túžba je prostá: spojiť Ukrajinu s Európou. Vy, pán Zoltán, ste o tom písali vo svojom predvolebnom programe, preto si myslím, že nám rozumiete. Syfilitická ruka ruského imperializmu stáročia bránila Ukrajine vstúpiť do Európy, lámala jej nohy, dusila ju a aziatizovala. Ale Ukrajina sa nikdy nevzdala, pretože sa nemohla vzdať, rovnako ako srdce nemôže povedať, že nie je súčasťou tela. Ak je Ukrajina európskym štátom, ak sa stred Európy nachádza na ukrajinskom Zakarpatsku, potom nás nikto nikdy nebude môcť odtrhnúť od európskeho lona. Veď o tom bol Euromajdan, na ktorý by som si teraz rád pripil!“ (Lubka, 2023, s. 70–71).

Román *Karbid* je výrazným príkladom diela, v ktorom jazyková špecifickosť zohráva kľúčovú úlohu pri formovaní obrazu regionálnej a kultúrnej identity Zakarpatska. Autor používa bohatú, mnohohrstvovú lexiku, ktorá spája spisovnú ukrajinčinu s množstvom nárečí, dialektizmov a hovorových prvkov. Časté sú **dialektizmy a hovorové výrazy** ako *домелемнатися* – *dotrepať sa*, *генделик* – *krčta*, *пияцюра* – *píjačisko*, *засранець* – *sraľo*, *шурпуй* *звідси* – *prac sa odtiaľ*, *насяти* – *čúrať*, *матня* – *rozkrok*, *туник* – *sliepa ulička*, *тунаку* – *tupci*, *цокнулися* – *štrgnli sa*, *бодун* – *opica*, *туфта* – *somariny*, *дівак* – *čudák*, *шльондра* – *flandra*, *гівно* – *hovno*, *фотель* – *kreslo*, *вамп* – *vatra*, *паленка* – *pálenka*, *когут* – *kohút*, *бамбуля* – *blázon*. Vyskytujú sa najmä v priamej reči postáv, predovšetkým Tisa a jeho okolia, a vytvárajú autentické jazykové prostredie, v ktorom sa odráža mentalita, humor a sebaironia zakarpatského obyvateľstva. Stačí uviesť dialóg hlavného hrdinu s jeho manželkou Maričkou:

„Prečo sa nazývaš Tis? – Och, žena, ty si radšej staraj sa o sebe. Aj tak ničomu nerozumieš. Všetko sa začalo v Ríme. Za čias cisára Tibéria, ktorý pre svoju krajinu spravil veľa užitočného. Volal sa tak preto, lebo v Ríme tečie rieka Tiber, preto bol Tibériom. A u nás tečie rieka Tisa. Takže aj ja som podobne Tis. – A prečo sa potom voláš Tis a ne Tisérius, ha? Veľmi by ti to pasovalo: čoho sa chytíš. Všetko poserieš. Napríklad, prosila som ťa, aby si kúpil metlu, že? A ty? Kúpil si žinku, lebo vo vani je lepšie vydrhnúť telo žinkou, je efektívnejšia a lepšia na krvný obeh, aj vedci na to prišli, ako si mi hrdlo vysvetľoval. A čím mám teraz pozametať dvor?“ (Lubka, 2023, s. 8–9).

Alebo: „Ó Bože, keby si aspoň okno otvoril, keď sa už nechceš umyť ako človek! Alebo spi vonku so psom! Lenže aj pes sa ťa bude bridieť, ty jeden alkonaut nešťastný! Píjačisko! Ako chceš ísť do školy? Chceš, aby ťa tam počúvali, keď aj pes od teba uteká? Pozri sa na svoju kanceláriu, sraľo úbohý: ani luster nemáš, žiarovka visí z plafónu ako v stodole, vo všetkých skriniach rozhádzané samé knihy, ako po metelici, na stole mapa s kosťami z predvčerajšieho boršču a nad všetkým tým – tvoj smrad, smrad hovien! Prečo som sa ja za teba vydala, prečo som nepočúvala mamu, ktorá mi vravela, že som sa radšej mala vydať za mŕtvolu

ako za historika, alebo za invalida, ktorý aspoň dostáva normálny dôchodok, a nie za učiteľa! – vykrikovala jeho manželka. – Môj nebohý otec ma tiež upozorňoval: neber si svižu zo Sasova, a ženu z Koroleva!“ (Ľubka, 2023, s. 13–14).

V románe je majstrovsky zobrazená špecifická reč obyvateľov Zakarpatska, v ktorej sa ukrajinské slová prelínajú s cudzími prvkami. Takto sa objavujú lexémy ako *генделик* – *krčma*, *плящину-дві горілки* – *flašu-dve pálenky*, «*на мад'ярах*» – „*na Maďaroch*“, *алконавт* – *alkonaut*, *ПТУ* – *polytechnické učilište*, *мад'яри* – *Maďari*, *Стенан* – *Ištvan*, «*ходка*» – *výlet*, *штанину зажувала зірочка* – *pohavice sa tu zachytili do prevodníka*, *шупуї звідси* – *prac sa odtiaľ* atď. Takýto jazykový výber nielenže dodáva textu autenticitu, ale zároveň vytvára osobitý stylistický kolorit, ktorý odráža historický, etnický a kultúrny kontext regiónu. Formuje jazykovo-kultúrnu mozaiku Zakarpatska, v ktorej sa ukrajinčina organicky spája so slovníkom susedných jazykov a stáva sa markerom identity postáv i ich regiónu.

V románe je prítomná **každodenná lexika** a **slang** (*krčma* – *reštaurácia*; *šopa*, *stodola*; *pomyje* – *oplachy*; *alkonaut*, *pijačisko* – *opilec*; *kyslá kapusta*; *pohárik* – *malý pohár*; *fúrik* – *vozík*; *colník* – *zamestnanec colnej správy*; *pašerák* – *obchodník s čiernym tovarom*). Tieto jazykové prostriedky poukazujú na sociálny status a psychologický portrét postáv. Pomáhajú sprostredkovať reálne života miestnych obyvateľov, ich svetonázor, hodnoty a spôsoby komunikácie, zároveň vytvárajú živý a dynamický obraz každodennosti. Osobitnú úlohu zohrávajú aj ironické a satirické odtiene, dosiahnuté prostredníctvom lexikálnych prostriedkov, ktoré autorovi umožňujú osvetľovať sociálne problémy a kritizovať ich z perspektívy lokálnej komunity.

Dôležitým aspektom je aj využitie **autorských neologizmov a jazykovej hry**, ktoré dodávajú textu originalitu a výraznosť, zdôrazňujúc individuálny štýl autora a jeho postoj k zobrazovaným javom. Napríklad: *alkonaut nešťastný* – spojenie alkoholik + kozmonaut je ironické označenie opilca ako „cestovateľa“ alkoholom; *pseudobiznis v servise* – neexistujúca alebo fiktívna práca; *zdôrazňuje nezmyselnosť systému*; *Fontána jednoty* – umelý symbol „európskej“ koncepcii, paródia na pátos štátnych projektov; *Génus Karpát* – hyperbolické sebauhlásenie postavy, paródia na ľudových „prorokov“. Jazyková hra je často založená na viacvýznamovosti, asociatívnosti a porušovaní štýlových hraníc, ako napríklad: „*Neojebem - neprežijem*“ – hra so spojením vulgárneho slovesa a filozofického podtextu, zobrazenie morálneho absurdu; „*Sme Medveďovčania, sami sme europarlamentom!*“ – zosmiešnenie byrokratického pátosu eurointegrácie; „*teraz integrujem do Európy národy Číny a Pakistanu*“ – slávnostná fráza v komickom ľudovom kontexte, paródia na politickú rétoriku; „*na bicykli sa zadok vezie a nohy kráčajú peši*“ – hra s logikou ľudového myslenia, humor na každodennej úrovni. Pomocou týchto neologizmov autor satiricky nanovo interpretuje súčasné reality – korupciu, migráciu, eurointegráciu či postsovietske traumy.

V texte sa nachádza množstvo geografických názvov a vlastných mien, ktoré odrážajú historickú a teritoriálnu príslušnosť i etnickú rozmanitosť regiónu:

„Voltaire sprostredkovane opisoval aj náš kraj, Zakarpatsko,“ – provokoval učiteľ. „Hlavná hrdinka diela *Candide* je Kunigunda, ktorú hľadá zamilovaný hlavný hrdina. Nájde ju až v Istanbule, kde pracuje pre istého Franca Rákocziho, sedmohradského vládcu vo vyhnanstve, ako ho sám Voltaire opisuje. V skutočnosti ide o **Františka Rákociho**, tak sme ho nazvali my tu, na Zakarpatsku. Jeho meno dnes nesie Zakarpatský maďarský inštitút v Berehove. On je náš rodák, narodil sa tu, neďaleko od Užhorodu, teraz je to už územie Slovenska. A práve jeho opisuje Voltaire! Ba ešte ako: Kunigunda tomuto Ferencovi Rákocimu perie oblečenie, teda mu slúži. Milovaná Candide – slúžka Zakarpatčana!“ – „Óóó!“ – so záujmom sa ozval Zoltán Bartók. – „Ja viem o Rákoczim, to je náš národný hrdina. No, náš, teda maďarský. Ale nepočul som, že by o ňom písal Voltaire“ (Lubka, 2023, s. 194–195).

„Áno, je to maďarský národný hrdina, veď viedol oslobodzovaciu vojnu proti Habsburgovcom“. „Detstvo prežil na Zakarpatsku, vyrastal na Mukačevskom zámku“ (Lubka, 2023, s. 195). A najpopulárnejšie dielo Voltaira *Candide alebo Optimizmus* a jeho hlavná hrdinka Kunigunda – to už vôbec! – „aké má smiešne meno, pripomína cunnilingus,“ – vybuchla Diablica, ale na jej vtip nikto nereagoval (Lubka, 2023, s. 196).

„V tom Voltairovom príbehu je ešte jedno spojenie so Zakarpatskom,“ – povedal Tis. – „Kunigunda – to je názov jedného z jazier v Solotvyne, na mieste starých soľných lomov. Tie sú také starobylé a pre našu časť Európy, také dôležité, že o nich zrejme počuli aj vo Francúzku. Nakoniec sa na mieste mnohých starých soľných lomov, ktoré boli hlboké, objavili jazerá. Voda je tam ako v Mŕtvom mori. Teraz je tam letovisko, mnohé z jazier sú napájané podzemnými termálnymi prameňmi, takže voda je v nich horúca aj v zime.“ – „To poznáme, každý Zakarpatčan tam bol, to je pôžitok!“ jeden Zakarpatský, paráda!“ – súhlasil Ikar (Lubka, 2023, s. 196).

Opísané kultúrne markery a lexikálne jednotky formujú mnohovrstevnú lingvokultúrnu štruktúru románu *Karbid*. Pomocou nich autor sprostredkoval špecifiku ukrajinskej a regionálnej zakarpatskej identity a vytvoril jedinečný jazykový priestor, v ktorom sa odráža história, každodennosť, svetonázor a multikultúrnosť regiónu. Takýto komplexný prístup k analýze lexiky umožňuje hlbšie porozumieť osobitostiam textu a zároveň prispieva k efektívnemu porovnaniu s jeho slovenským prekladom, ktorý realizovala Valéria Juríčková (*Andrij Lubka. Karbid. Preklad: Valéria Juríčková. Bratislava: N Press, 2023. 272 s.*). Tým sa otvára možnosť ukázať, ako sa v preklade zachováva alebo stráca národná identita jazykového prostredia.

Na zachovanie lexickej identity a sprostredkovanie kultúrneho koloritu ukrajinského originálu, najmä regionálnej špecifickosti Zakarpatska, prekladateľka využíva viacero stratégií. Medzi najvýraznejšie patria: *foreignizácia* („predpokladá zachovanie úplnosti kultúrnej informácie a reprodukciu špecifik

originálu“ (Volčenko, 2022, s. 149)), *domestikácia* („stratégia prekladu, pri ktorej sa prekladateľ snaží minimalizovať ťažkosti pri recepcii cudzieho textu a maximálne ho prispôbiť cieľovému publiku“ (Volčenko, 2022, s. 149)), *kompenzácia*, *kalkovanie* a *vysvetlenie*.

Napríklad, ukrajinské «*домелемпатися*», «*генделик*», «*пияцора*», «*заспанець*», «*шупуї звидси*» je v slovenskom preklade podané ako: „dotrepať sa“, „krčma“, „píjačisko“, „sraľo“, „prac sa odtiaľ“. Tu pozorujeme ponechanie alebo len minimálne prispôsobenie pôvodnej lexiky. Výrazy ako „na Maďaroch“, „Fontána jednoty“, „Génus Karpát“ zachovávajú regionálny kolorit a odkazujú na špecifický kultúrny kontext Ukrajiny a Zakarpatska.

Kompenzácia sa uplatňuje tam, kde nie je možné zachovať pôvodný jazykový efekt (napr. slovnú hru, rým alebo špecifický slang). Prekladateľka ho nahrádza iným prostriedkom, ktorý vyvoláva podobný estetický a emocionálny účinok. Napríklad, «*алконаем*» – „alkonaut“ reprodukuje pôvodnú hru so slovami (alkoholik + kozmonaut); „Génus Karpát“ prostredníctvom ironického tónu nahrádza kultúrne alúzie originálu.

Kalkovanie predstavuje prekladateľskú stratégiu, pri ktorej sa doslovne prenáša významová syntaktická konštrukcia z ukrajiny do slovenčiny. Príkladmi sú „Fontána jednoty“, „Sme Medveďovčania, sami sme europarlamentom!“ kde sa zachováva rytmus, obraznosť, hoci výsledná formulácia môže na slovenského čitateľa pôsobiť neobvykle.

Explicácia sa používa pri preklade reálií, ktoré by slovenskému čitateľovi mohli byť neznáme. Typickými príkladmi sú «*пляцину-дві горілки*» – „fľašu-dve pálenky“, «*ПТУ*» – „polytechnické učilište“, kde význam objasnený doplnením vysvetľujúceho prvku. V iných prípadoch, ako «*мадяри*» – „Maďari“, alebo «*на мадярах*» – „na Maďaroch“, je význam vyvedený z kontextu a ide teda o implicitnú explicáciu.

Vidíme, že slovenský preklad *Karbidu* zachováva značnú časť národno-jazykovej identity Zakarpatska. Dosahuje sa to prostredníctvom využívania dialektizmov, medzijazykových prvkov, každodennej lexiky a neologizmov. Zároveň však určitá časť jedinečných nárečových foriem a fonetických osobitostí zakarpatského dialektu podlieha neutralizácii. Takýto prístup je prirodzený v rámci medzijazykového prenosu, vzhľadom na potrebu adaptácie textu pre recipienčné publikum. Napriek čiastočným stratám možno preklad Valérie Juričkovej považovať za štýlovo precízny a kultúrne citlivý. Nielenže zabezpečuje zrozumiteľnosť textu pre slovenského čitateľa, ale zároveň umožňuje zachovať mnohohlasnosť zakarpatského jazykového prostredia, ktorá tvorí základ jeho národno-kultúrnej identity.

3. Závery

Realizovaný výskum umožnil zistiť, že pojem lexikálnej identity a kultúrnych markerov zaujíma dôležité miesto v modernej lingvistike a translatológii, najmä v kontexte medzikultúrnej komunikácie. Román Andrija Ľubky *Karbid* je reprezentatívnym príkladom textu so silnou lokálnou identitou, v ktorej sa prelínajú dialektizmy, sociálne príznaková lexika, kultúrne špecifické reálie a jazyková hra. V slovenskom preklade sú tieto prvky sprostredkované prostredníctvom komplexu stratégií, ktoré dokazujú flexibilný prístup prekladateľky, zameraný na zachovanie autentického kultúrneho kontextu a zároveň na prispôsobenie textu cudzojazyčnému publiku.

Porovnanie originálu a prekladu ukázalo, že nie všetky lexikálne a kultúrne markery môžu byť prenesené bez zmeny, avšak jednotlivé straty – najmä neutralizácia sociálnej lexiky či adaptácia dialektizmov – poukazujú na nevyhnutné výzvy, ktoré nastávajú pri prenose kultúrne markovaného textu do iného jazykového prostredia.

Preklad románu *Karbid* tak potvrdzuje tézu, že umelecký preklad je nielen jazykovou, ale aj kultúrnou interpretáciou. Zároveň otvára nové cesty medzijazykovej recepcie a zdôrazňuje jedinečnosť každej jazykovej sústavy ako nositeľa identity. Práve preto je skúmanie lexikálnej identity a kultúrnych markerov v rámci translatologickej paradigmy nielen aktuálnym, ale aj perspektívnym smerovaním ďalších vedeckých štúdií.

Література

1. Волченко Ольга 2022. Використання адаптивних стратегій у відтворенні власних назв під час аудіовізуального перекладу. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія: Філологія* 55: с. 149–152.
2. Любка Андрій 2022. *Карбід*. Meridian Czernowitz.
3. Ніколаєнко Олександра 2013. Культурно-національна ідентичність в контексті сучасних студій культурної пам'яті. *Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Філософія. Політологія* 3: с. 61–63.
4. Поліщук Ростислав 2018. Мова як чинник збереження національно-культурної ідентичності. *Молодий вчений* 11/63: с. 740–744.
5. Ребрій Олександр 2012. *Сучасні концепції творчості у перекладі*. Харків: ХНУ імені В. Н. Каразіна.
6. Степико Михайло 2011. *Українська ідентичність: феномен і засади формування*. Київ: НISД.
7. Яловенко Ольга – Прокоф'єва Марина – Сабітова Алла 2022. Культурний код як маркер ідентичності (на матеріалі художніх творів). In: *Moderní aspekty vědy: XV. Díl mezinárodní kolektivní monografie*. Česká republika: Mezinárodní Ekonomický Institut s.r.o., s. 354–370.

8. Andreouli, Eleni – Chryssochoou, Xenia 2015. Social representations of national identity in culturally diverse societies. In: Sammut, Gordon – Andreouli, Eleni – Gaskell, George – Valsiner, Jaan eds. *The Cambridge Handbook of Social Representations*. Cambridge: Cambridge University Press, pp. 309–322.
9. Ľubka, Andrij 2023. *Karbid*. Preklad: Valéria Juríčková. Bratislava: N Press.

References

1. Volchenko, Olha 2022. Vykorystannia adaptivnykh stratehii u vidtvorenni vlasnykh nazv pid chas audiovizualnoho perekladu [Using adaptive strategies in the reproduction of proper names in audiovisual translation]. *Naukovyi visnyk Mizhnarodnoho humanitarnoho universytetu. Serii: Filolohiia* 55: s. 149–152. (In Ukrainian)
2. Lyubka, Andriy 2022. *Karbid* [Carbide]. Meridian Czernowitz. (In Ukrainian)
3. Nikolaienko, Oleksandra 2013. Kulturno-natsionalna identychnist v konteksti suchasnykh studii kulturnoi pamiaty [Cultural and national identity in the context of contemporary studies of cultural memory]. *Visnyk Kyivskoho natsionalnoho universytetu imeni Tarasa Shevchenka. Filosofiia. Politolohiia* 3: s. 61–63. (In Ukrainian)
4. Polishchuk, Rostyslav 2018. Mova yak chynnyk zberezhenia natsionalno-kulturnoi identychnosti [Language as a factor in preserving national and cultural identity]. *Molodyi vchenyi* 11/63: s. 740–744. (In Ukrainian)
5. Rebrii, Oleksandr 2012. *Suchasni kontseptsii tvorchosti u perekladi* [Modern Concepts of Creativity in Translation]. Kharkiv: KhNU imeni V. N. Karazina.
6. Stepko, Mykhailo 2011. *Ukrainska identychnist: fenomen i zasady formuvannia* [Ukrainian Identity: Phenomenon and Principles of Formation]. Kyiv: NISD. (In Ukrainian)
7. Yalovenko, Olha – Prokofieva, Maryna – Sabitova, Alla 2022. Kulturnyi kod yak marker identychnosti (na materialy khudozhnykh tvoriv) [Cultural code as a marker of identity (based on works of art)]. *Moderní aspekty vědy: XV. Díl mezinárodní kolektivní monografie*. Česká republika: Mezinárodní Ekonomický Institut s.r.o., s. 354–370. (In Ukrainian)
8. Andreouli, Eleni – Chryssochoou, Xenia 2015. Social representations of national identity in culturally diverse societies. In: Sammut, Gordon – Andreouli, Eleni – Gaskell, George – Valsiner, Jaan eds. *The Cambridge Handbook of Social Representations*. Cambridge: Cambridge University Press, pp. 309–322.
9. Ľubka, Andrij 2023. *Karbid* [Carbide]. Translated by: Valéria Juríčková. Bratislava: N Press. (In Slovak)

Lexikálna identita a kultúrne markery v románe Andrija Ľubky *Karbid* a v jeho slovenskom preklade: pokus o lingvistické porovnanie

Vajdičová Tetiana. Ferenc Rákóczi II Zakarpatská maďarská univerzita, Katedra filológie, odborná asistentka. vaidych.tetiana@kmf.org.ua, ORCID: 0000-0002-7883-721X.

V článku sa skúma lexikálna identita a kultúrne markery ako kľúčové pojmy modernej lingvistiky a translatológie, predovšetkým v kontexte medzikultúrnej komunikácie. Cieľom

пра́це je objaсни́ť, akým spôsobom lexémy, ktoré odrážajú národnú a regionálnu osobitosť, fungujú v umeleckom texte a ako sa transformujú v procese prekladu do iného jazyka. Materiálom výskumu sa stal román Andrija Ľubku *Karbid*, ktorého text je nasýtený lokálnymi jazykovými špecifikami Zakarpatska, ako aj jeho slovenský preklad.

Teoretickým základom analýzy sa stali práce z oblasti lingvistiky, translatológie a kulturológie, najmä koncepty lingvokultúrnej identity, ekvivalencie a prekladateľskej adaptácie. V práci sa identifikujú hlavné typy lexikálnych a kultúrnych markerov v originálnom texte: dialektizmy, sociálne príznaková lexika, reálie, etnokultúrne názvy, autorské neologizmy a jazyková hra. Osobitná pozornosť sa venuje kontextovému fungovaniu týchto jednotiek a mechanizmom ich sprostredkovania v cudzojazyčnom texte.

Realizované porovnanie ukrajinského originálu a slovenského prekladu s prihliadnutím na stratégie prekladateľských transformácií umožnilo analyzovať, ako tieto postupy vplyvajú na zachovanie alebo stratu sémantickej rozmanitosti, štýlovej expresivity a kultúrneho koloritu. Uvedené príklady demonštrujú jednak vydarené prekladateľské riešenia, ktoré uchovávajú autorský zámer, ako aj prípady čiastočnej straty kultúrnej príznakovosti, vyplývajúcej z potreby adaptácie textu k recepčnému horizontu slovenského čitateľa. Osobitne sú rozpracované prípady, keď prekladateľ siaha po kompenzácii, modifikácii či úplnej neutralizácii kultúrne zaťažených prvkov.

V konečnom dôsledku sa konštatuje, že preklad *Karbidu* si vo všeobecnosti uchováva základné črty jazykovej a kultúrnej identity originálu, hoci podlieha aj niektorým nevyhnutným zmenám. Preklad vystupuje ako forma kultúrneho sprostredkovania, ktorá nielen prenáša text, ale ho zároveň nanovo modeluje v novej jazykovej sústave. Štúdiá potvrdzuje dôležitosť skúmania lexikálnej identity a kultúrnych markerov pre hlbšie pochopenie procesov medzijazykovej komunikácie a umeleckého prekladu v podmienkach globalizovaného kultúrneho priestoru, a zároveň prispieva k reflektovaniu úlohy prekladateľa ako interpreta a kultúrneho mediátora.

Ключові слова: *лексика́льна ідентита́, закарпатська література, переклад, словенський язик, діалектизми, медіакультурна комуніка́ція, сучасна література.*

Лексична ідентичність і культурні маркери у романі Андрія Любки «Карбід» та його словацькому перекладі: спроба лінгвістичного зіставлення

Вайди́ч Тетя́на. Закарпатський угорський університет імені Ференца Ракоці ІІ, кафедра філології, старший викладач. vaidych.tetiana@kmf.org.ua, ORCID: 0000-0002-7883-721X.

У статті досліджено лексичну ідентичність та культурні маркери як ключові поняття сучасної лінгвістики та перекладознавства, зокрема в контексті міжкультурної комунікації. Метою роботи є з'ясування того, яким чином лексеми, що відображають національну й регіональну самотність, функціонують у художньому тексті, та як вони трансформуються в процесі перекладу іншою мовою. Матеріалом дослідження став роман Андрія Любки «Карбід», текст якого є насиченим локальними мовними особливостями Закарпаття, а також його словацький переклад.

Теоретичною базою для аналізу стали праці з лінгвістики, перекладознавства та культурології, зокрема концепції лінгвокультурної ідентичності, еквівалентності та перекладацької адаптації. У роботі виокремлено основні типи лексичних і культурних маркерів у тексті оригіналу: діалектизми, соціально маркована лексика, реалії, етнокультурні назви, авторські неологізми та мовна гра. Особливу увагу приділено контекстуальному функціонуванню таких одиниць і механізмам їх передачі в іншомовному тексті.

Здійснено зіставлення українського оригіналу й словацького перекладу з урахуванням стратегії перекладацьких трансформацій. Проаналізовано, як вони впливають на збереження або втрату семантичної насиченості, стилістичної експресії та культурного колориту. Наведені конкретні приклади демонструють як вдалі перекладацькі рішення, що зберігають авторську інтенцію, так і випадки часткової втрати культурної маркованості, зумовленої необхідністю адаптації тексту до рецептивного горизонту словацького читача. Окремо розглянуто випадки, коли перекладач вдається до компенсації, модифікації чи повної нейтралізації культурно навантажених елементів.

У підсумку встановлено, що переклад «Карбиду» загалом зберігає основні риси мовної та культурної ідентичності оригіналу, хоча й зазнає деяких неминучих змін. Переклад постає як форма культурного посередництва, що не лише транлює текст, а й моделює його заново у новій мовній системі. Робота підтверджує важливість дослідження лексичної ідентичності та культурних маркерів для глибшого розуміння процесів міжмовної комунікації та художнього перекладу в умовах глобалізованого культурного простору, а також сприяє осмисленню ролі перекладача як інтерпретатора й культурного медіатора.

Ключові слова: лексична ідентичність, закарпатська література, переклад, словацька мова, діалектизми, міжкультурна комунікація, сучасна література.

Lexical identity and cultural markers in Andriy Lyubka's novel "Carbide" and its Slovak translation: an attempt at linguistic comparison

Tetiana Vaidych. Ferenc Rákóczi II Transcarpathian Hungarian University, Department of Philology, senior lecturer. vaidych.tetiana@kmf.org.ua, ORCID: 0000-0002-7883-721X.

The article examines lexical identity and cultural markers as key concepts of modern linguistics and translation studies within the context of intercultural communication. The aim of the study is to explore how lexemes reflecting national and regional identity function in a literary text and how they are transformed in the process of translation into another language. The object of the research is Andriy Lyubka's novel "Carbide", which is rich in the local linguistic features of Transcarpathia, as well as its Slovak translation.

The analysis is grounded in theories of linguistics, translation studies, and cultural studies, focusing in particular on the concepts of linguistic and cultural identity, equivalence, and translation adaptation. The paper identifies the main types of lexical and cultural markers in the source text: dialectisms, socially marked vocabulary, cultural realia, ethno-cultural names, authorial neologisms, and play on words. Particular

attention is paid to the contextual functioning of these units and to the mechanisms used to render them in the target language.

A comparison between the Ukrainian original and the Slovak translation is carried out, taking into account the strategies of translation and transfer operations. The author analyses how these strategies affect the preservation or loss of semantic richness, stylistic expression, and cultural flavour. Specific examples illustrate both successful translation solutions that preserve the author's intention and cases of partial loss of cultural marking due to the need to adapt the text to the receptive horizon of the Slovak reader. Instances where the translator resorts to compensation, modification, or complete neutralisation of culturally loaded elements are also examined.

The analysis shows that the translation of "Carbide" generally preserves the main features of the linguistic and cultural identity of the original, although some inevitable changes occur. The translation functions as a form of cultural mediation that not only transmits the text but also reshapes it within a new language system. The study highlights the importance of examining lexical identity and cultural markers for a deeper understanding of interlingual communication and literary translation in a globalised cultural space. It also contributes to a better understanding of the translator's role as both interpreter and cultural mediator.

Keywords: *lexical identity, Transcarpathian literature, translation, Slovak language, dialectisms, intercultural communication, contemporary literature.*